

Otylia Svobodová

Dziedzictwo tradycji rewolucyjnych

Ochrona Zabytków 29/3 (114), 193-199

1976

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

OTYLIA SVOBODOVÁ

DZIEDZICTWO TRADYCJI REWOLUCYJNYCH

Nasza historia narodowa jest historią mas ludowych, ich pracy i wielowiekowych bojów o wolność. W społeczno-narodowym i politycznym rozwoju możemy dostrzec nie tylko najbardziej postępowe tradycje naszego ludu, lecz także materialne ich dowody, które spajają przeszłość kulturalną i rewolucyjną z so-

cialistyczną współczesnością. Tym ważnym ogniwem są zabytki walk rewolucyjnych i historii ruchu robotniczego, które wzbogaciły dziedzictwo naszej historii. Już w 1948 r. objęto je ochroną i sklasyfikowano w porządku chronologicznym. Rozróżniamy cztery grupy tego typu zabytków: za-

1. Widok ogólny na zabytkowe centrum miasta Tábor (fot. W. Hyhlik)
1. Historical centre of the Town Tábor, general view

2. Praga, Nowe Miasto, muzeum W. Lenina

2. The Museum of W. Lenin, the New Town, Prague

bytki husyckiego ruchu rewolucyjnego, zabytki buntów chłopów pańszczyźnianych i powstań przeciwko uciskowi feudalnemu, zabytki ruchu robotniczego i Komunistycznej Partii Czechosłowacji oraz zabytki oporu antyfaszystowskiego.

W pierwszych dwóch grupach spotykamy obiekty i miejsca, związane z doniosłymi wydarzeniami historycznymi oraz z głównymi postaciami tych wydarzeń. W wypadku zabytków historii ruchu rewolucyjnego, historii formowania się i walki klasy robotniczej, poczynając od pierwszej połowy XIX w., można wyodrębnić dwa etapy. Do pierwszego należą zabytki związane ze znacznie większymi wydarzeniami historii ruchu robotniczego od pierwszej połowy XIX w. do 1920 r., do drugiego zaś miejsca upamiętniające historię Komunistycznej Partii Czechosłowacji od chwili jej założenia w 1921 r. do momentu objęcia władzy przez lud pracujący w lutym 1948 r. Następny okres niesie ze sobą zabytki oporu antyfaszystowskiego i walki narodowo-wyzwoleńczej w czasie drugiej wojny światowej. Są to miejsca, gdzie skupiał się opór, skąd kierowano akcjami, miejsca masowej zagłady i zbrodni faszystowskich. Do tej grupy należą również zabytki z okresu wyzwolenia Czechosłowacji przez armię radziecką.

Największą wartość mają oczywiście obiekty autentyczne, które bezpośrednio związane są z ruchami społecznymi i konkretnymi wydarzeniami. Liczą się tu jednak także dzieła wytworzone później, które swym wyrazem ideowym i artystycznym przypominają lub symbolizują doniosłe wydarzenia.

Do zabytków nieruchomych pierwszej grupy zaliczamy przede wszystkim świadectwa rewolucji husyckiej i jej walk. Na czołowym miejscu należy tu wymienić miasto Tábor, założone w 1420 r. przez husytów. Tábor jest miastem-rezerwatem, bezcennym zabytkiem kultury narodowej. Podobnie za zabytki kultury narodowej uznano miejsca pobytu i działalności Jana Husa, takie jak kaplica Bożego Narodzenia w Pradze, rekonstruowana w latach 1950—1952 według projektu prof. arch. Jarosława Fragnera, czy Kozi Hradek koło Tábora, którego ruiny są przedmiotem stałej ochrony.

W miejscu urodzenia sławnego wodza husytów Jana Žižki, w zamku Tročno przeprowadzono w latach pięćdziesiątych prace archeologiczne. Pozostałości zamku zostały zakonserwowane, a znaleziska archeologiczne umieszczono w nowo urządzonej wnętrze. Dominantą przestrzeni zamkowej jest monumentalny pomnik Jana Žižki, dzieło profesora Józefa

Malejovskiego i architekta prof. Adolfa Benše. Z innych związanych z Žižką zamków należy wymienić Kalich i Rabi.

Husycki ruch rewolucyjny wstrząsnął porządkiem feudalnym. I chociaż zwycięstwo pod Lipanami zapewniło panowanie feudałom, to jednak począwszy od końca XV w. zaczął narastać opór mas ludowych przeciwko wyzyskowi i bezprawiu. W wojnie trzydziestoletniej powstanie ludowe było jeszcze jednym dowodem nieugiętej postawy czeskiego narodu wobec zwycięzców spod Białej Góry. Powstania zniewolonego ludu ciągną się nieprzerwanym łańcuchem w drugiej połowie XVII i w wieku XVIII. Do najbardziej krwawych należało powstanie w 1680 r. Doniosłą potyczkę z okresu tego powstania przypomina nam pomnik na Owczym Szczycie koło miejscowości Bezdrůžice. Także walka w Chudzie o dawne swobody i przywileje została stłumiona, a jej wódz Jan Sladký, zwany Kozina, został stracony w Pilźnie w 1695 r. W dwusetną rocznicę egzekucji na kopcu Hrádek przy wsi Ujezd koło Domažlic dokonano odsłonięcia pomnika Koziny, dzieła rzeźbiarzy Franciszka Hoška i Čeňka Vosmíka. W 1775 r. wybuchło wielkie powstanie chłopów pańszczyźnianych; ośrodkiem przygotowań do walki był majątek Nachod, gdzie sołtys Antoni Nývlt zorganizował tajną „władzę wiejską”. Wiosną hufce chłopskie udały się w żywiołowym pochodzie w kierunku Pragi i pod Chlumem starły się z wojskiem cesarskim, które odniosło zwycięstwo. Na pamiątkę tego trzydniowego zmagania ludu postawiono w 1938 r. za miastem pomnik, dzieło Jakuba Obrovskiego, a w miejscowości Rtnya (Pogórze Karkonoskie) otwarto w 1963 r. izbę pamięci.

Zabytki historii ruchu robotniczego i historii Komunistycznej Partii Czechosłowacji są na ogół zwyczajnymi domami, które posłużyły za miejsce pierwszym zgromadzeniom, w nich spotykała się i przygotowywała do swych przyszłych zadań klasa robotnicza. Są to domy i gospody, gdzie robotnicy zbierali się i dyskutowali, gdzie były redakcje partyjnych wydawnictw, gdzie powstawały załączki partii. Wyjątek wśród domów robotniczych stanowi Dom Ludowy w Pradze, będący centrum politycznym rewolucyjnego ruchu robotniczego — zabytek o znaczeniu międzynarodowym. Tutaj odbyła się w 1912 r. VI Wszechrosyjska Konferencja Socjaldemokratycznej Partii Rosji, której przewodniczył W. I. Lenin. Wydarzenie to pamięta jeszcze sala, w której odbywało się posiedzenie, utrzymana w swym pierwotnym stanie. Dom Ludowy wszedł po raz drugi do historii walki klasy robotniczej z burżuazją w 1920 r. Ze względu na społeczne i historyczne znaczenie tego zabytku — barokowego dzieła Karola Luragha, został on całkowicie odnowiony w latach 1951—1952. Budynek pozbawiono późniejszych przybudów

3. Tablica pamiątkowa z popiersiem Jerzego Wolkera umieszczona na jego rodzinnym domu w Prostějovie (fot. Okręgowy Ośrodek Ochrony Zabytków w Brnie)

3. Commemorating plate with the bust of Jerzy Wolker placed on the wall of his house in Prostějovo

4. Osek koło Duchcova, pomnik ofiar katastrofy w kopalni Nelson III (autor Karol Pokorný)

4. Osek near Duchcovo, the monument to those killed in the catastrophe of the Nelson III Mine

wiek, a wszystko, co stanowiło dużą wartość obiektu, zostało zachowane w stanie pierwotnym. Przy pracach konserwatorskich dokonano odkrycia belkowanych stropów z XVIII w., w większości polichromowanych; poddano je zabezpieczeniu i pozostawiono na swych miejscach. Fasadę wzbogacono od strony ulicy, dodając reliefy w brązie, z przedstawieniami scen z życia Lenina — zajmują one półokrągłe nisze parteru. Nowa treść obiektu — umieszczenie w nim Muzeum Lenina wymagało przygotowania do pełnienia tej ideowo-społecznej funkcji. Budynek stał się wzorowym przykładem dbałości socjalistycznego państwa o zabytki.

Podobnymi pobudkami kierowano się podejmując prace w dawnym zajeździe „U Kaštanu” w Pradze-Břevnovie. W jego murach powstała w 1878 r. pierwsza polityczna organizacja czeskich robotników o nazwie Czeskosłowacka Socjaldemokracja (Československa Sociální Demokracie); wchodziła ona w skład I Międzynarodówki. W trakcie prac architektoniczno-konserwatorskich w tym budynku z przyczyn urbanistycznych-komunikacyjnych musiano zrezygnować ze skrzydła południowego. Stopniowo doprowadzono do porządku dalsze obiekty posiadające znaczenie dla historii ruchu robotniczego i partii komunistycznej. Zrekonstruowano więc dom rodzinny Klementa Gottwalda, w miejscowości Dědič. W 1971 r. otwarto tu oryginalną ekspozycję, która dokumentuje rewolucyjną działalność Klementa Gottwalda, ukazując jej ścisłe powiązanie z historią czechosłowackiego ruchu robotniczego. Niektóre znacznie większe budowle stały się obecnie pomieszczeniami muzeów ruchu robotniczego. Na przykład jedna z części rozległego kompleksu barokowego klasztoru augustianów w Brnie została zaadaptowana na potrzeby Muzeum Ruchu Robotniczego miasta Brna. W domu przy ulicy Rytířskéj w Pradze urządzono Muzeum Klementa Gottwalda. Obiekt ten — wysokiej klasy dzieło czeskiego neorenesansu, wypełnił się nową treścią i wszedł na stałe do życia kulturalnego.

Oddzielny rozdział stanowią tablice pamiątkowe i pomniki, które przypominają współczesnym ważne wydarzenia z historii ruchu robotniczego lub osoby z tą historią związane.

Tablica pamiątkowa umieszczona na pałacu Kinsky'ch na Rynku Starego Miasta w Pradze przypomina o tym, że z balkonu tego rokokowego budynku w lutym 1948 r. przemawiał do narodu Klement Gottwald, wskazując drogę przejścia od rewolucji narodowej do rewolucji socjalistycznej.

Dużą wartość estetyczną posiada tablica na domu, w którym urodził się poeta proletariacki Jerzy Wolker.

Można by wymienić jeszcze wiele tego typu

przykładów. Należy ponadto dodać, że wszystkie tablice są zewidencjonowane.

Miejsca starć o podłożu klasowym, terroru burżuazyjnego aparatu bezpieczeństwa, najbardziej znanych strajków proletariatu przemysłowego i miejsca wielkich klęsk przezeń ponoszonych są zazwyczaj upamiętniane rzezbami lub grupami posągów.

Pierwszym, największym i najbardziej krwawym strajkiem w Czechach był strajk kowali, który wybuchł dnia 31 marca 1870 r. W roku 1963 w miejscowości Velke Hamry, na terenie zakładów Seba wystawiono pomnik ku czci uczestników tego strajku, dzieło rzeźbiarzy Włodzimierza Kyna i jego żony. Ku czci 13 górników zastrzelonych podczas strajku w 1890 r. postawiono pomnik przed budynkiem Rady Narodowej w Nyřanach. Grupa postaci wykonanych z piaskowca jest dziełem rzeźbiarza Otakara Valtera, a odkuł je V. Jindřich. Pomnik ten odsłonięto w 1920 r., podczas drugiej wojny światowej został zniszczony, a odnowiono go w 1956 r.

Pomnik ofiar na placu Poległych Bohaterów w Prostějovie, którego autorem jest członek Akademii Sztuk Pięknych, rzeźbiarz Jan Trisky, upamiętnia rozruchy głodowe z 1917 r., podczas których pozbawiono życia 23 bezbronnym ludzi. Żelazny wiadukt na starym trakcie, za dworcem kolejowym, w miejscowości Duchcova stał się widownią marszu głodowego i związanych z nim wstrząsających wydarzeń. Dnia 4 lutego 1931 r. żandarmi zaczęli strzelać do bezrobotnych, cztery robotnice zostały zastrzelone, wiele innych odniosło rany. Wiadukt uznano za zabytek kultury narodowej. Pomnik z dekoracją plastyczną wykonaną przez Józefa Lercha ustawiono na razie w mieście, aż do czasu należytego uporządkowania otoczenia wiaduktu.

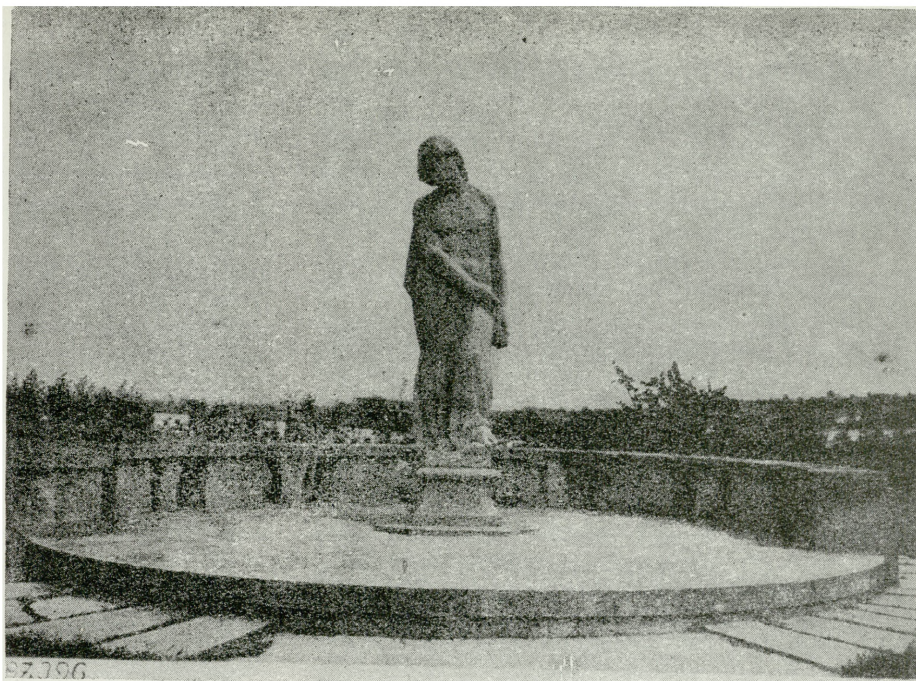
Ważny rozdział rewolucyjnej historii ruchu robotniczego na północnych Morawach stanowi strajk we Frywałdzie (listopad 1931 r.). Walka lokalna przerodziła się wówczas w walkę polityczną, która wzbudziła zainteresowanie mas pracujących w całym kraju. W związku z tym wydarzeniem odsłonięto w 1961 r. w Lipawie pomnik poświęcony pamięci ofiar strajku. Autorem pomnika jest rzeźbiarz z Olomouca Rudolf Doležal.

Katastrofa górnicza w kopalni Nelson w Oseku wstrząsnęła całym światem. Dnia 3 stycznia 1934 r. zginęło 142 ludzi, a ich pogrzeb przerodził się w potężną demonstrację. Dla upamiętnienia tego faktu na skraju lasu przy drodze prowadzącej do Oseku umieszczono grupę rzeźbiarską wykonaną przez artystę ludowego Karola Pokornego.

Z nadejściem niemieckiego faszyzmu nastąpił ciężki okres dla narodu czeskiego. Na najostrzejsze prześladowania narażeni byli członkowie KPCz i organizacji z nią współpracu-

5. Lidice, rzeźba Smutek (autorzy: rzeźbiarz B. Stefan, architekt Fr. Marek) (fot. L. Frantová)

5. Lidice: „Sorrow”, the sculpture by B. Stefan, a sculptor, and Fr. Marek, an architect

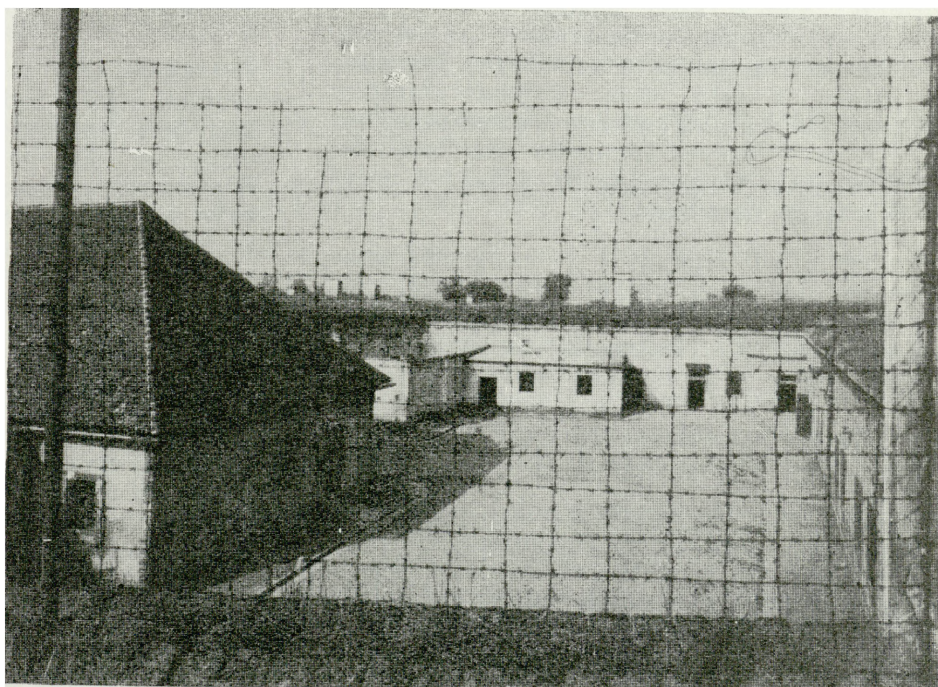

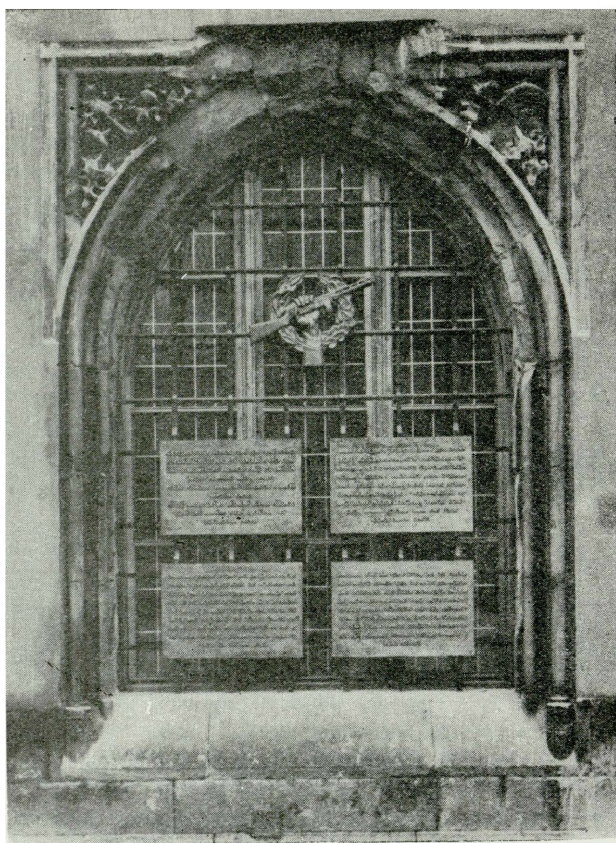
jących. Po zamachu na Heydricha, w 1942 r., nastąpił terror, który nie miał sobie równego w całych dziejach Czech. Aresztowano wielu członków ruchu oporu, przeprowadzono masowe rozstrzeliwania. W Pradze miejscem egzekucji uczyniono starą strzelnicę Kobyliše Místo, gdzie zginęło 1400 osób. W związku z trzydziestą rocznicą wyzwolenia Czechosł-

wacji przez armię radziecką odsłonięto tu pomnik (6 kwietnia 1975 r.), który jest symbolem walki narodu czeskiego o wolność. Przy udziale najlepszych artystów i architektów powstało dzieło na miarę uczuć i myśli współczesnego człowieka. Cały cywilizowany świat pamięta totalne zniszczenie w dniu 10 czerwca 1942 r. osady

6. Teresin, dziedziniec Małej Twierdzy (fot. Č. Šila)

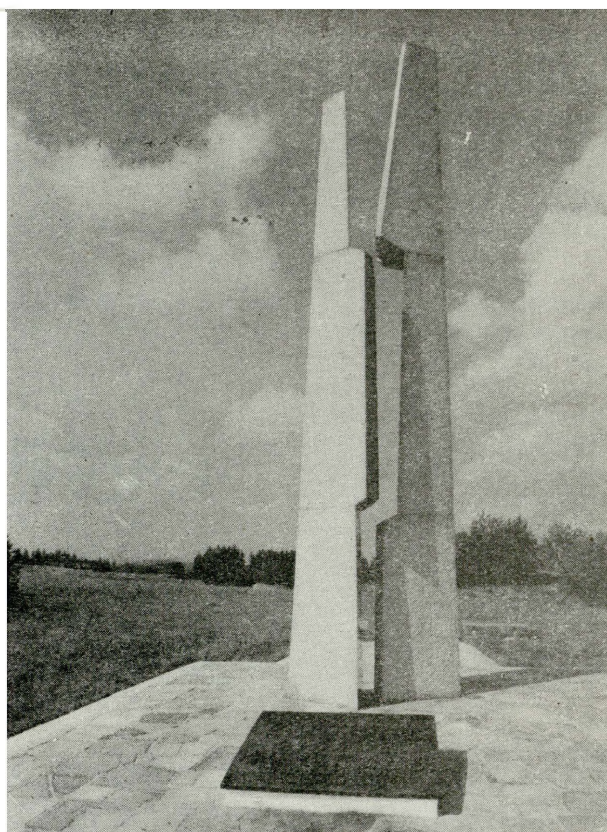
6. Teresin: the courtyard of the Small Fortress

7. Praga, ratusz staromiejski, tablica upamiętniająca zniszczenie ratusza przez faszystów (fot. W. Obereigner)

7. Prague: the Town Hall, a commemorating plate reminding of the Town Hall destruction caused by the Fascists

8. Milín (okręg Přeboram), pomnik ostatnich walk w II wojnie światowej (autorzy: architekci W. Hilský, W. Dobrovský)

8. Milín: Přeboram District, the monument in commemoration of the last Second World War military operations, by two architects: W. Hilský and W. Dobrovský

górnictwej Lidice koło Kladna. Na miejscu zniszczonej wioski wybudowano po wojnie pomnik według projektu architekta Franciszka Marka, a cały teren otrzymał staranne opracowanie architektoniczne i plastyczne, tak by był on trwałym memento dla ludzkości i jednocześnie wezwaniem do pokoju i przyjaźni między narodami.

Niezależnie od represji i ponoszonych ofiar formował się ruch oporu. Główną rolę odgrywała w nim pracująca w konspiracji partia komunistyczna. Rozszerzał się ruch partyzancki, często organizowany wspólnie z partyzantką radziecką. Pomniki, mogiły i tablice są wykładnikiem niezłomnej walki wszystkich, którzy brali w niej udział.

Na północnych Morawach powstał duży okręg partyzancki, głównie w okolicach Morávky. Dlatego też wielu mieszkańców tego rejonu poniosło śmierć w obozach koncentracyjnych, zginęło w egzekucjach lub też padło w boju. Pomnik — dzieło członka Akademii Sztuk Pięknych rzeźbiarza Miłosza Zeta, oddaje hołd

radzieckim i czeskim partyzantom, poległym w bojach w okolicach Morávky.

Znamienną rolę w wyzwoleniu Czechosłowacji odegrała armia radziecka i jej dwie operacje taktyczne: karpacko-dukielska i bratysławsko-brneńska. W odrestaurowanym zamku w Kravarach, położonym w rejonie, gdzie odbyły się zacięte walki o Ostrawę, otwarto w 1970 r. ekspozycję pod tytułem *Operacja Ostrawska*. Dokumentuje ona końcową fazę walk wyzwoleniczych.

Ciężkie walki objęły również Pragę. Dnia 5 kwietnia 1945 r. wybuchło tu powstanie narodowe. Jego najbardziej zagorzałymi bojownikami byli robotnicy z wielkich zakładów przemysłowych. Nazistowscy barbarzyńcy zniszczyli ratusz staromiejski, któremu w trzydziestą rocznicę wyzwolenia przywrócono dawny wygląd; autorami projektu byli: inż. arch. Jarosław Korečk i członek Akademii Sztuk Pięknych — rzeźbiarz Juliusz Lankáš.

Wyzwolenie Pragi przez wojska radzieckie w dniu 9 kwietnia 1945 r. oznaczało klęskę fa-

szyzmu. Ostatnie strzały padły jednak w dwa dni później między Skivicami a Milínem. W miejscu tym w 1970 r. odsłonięto pomnik, który jest dziełem architekta Wacława Hilskiego i członka Akademii Sztuk Pięknych, rzeźbiarza Wiktora Dobrowolnego.

Od historycznych wydarzeń walk rewolucyjnych upłynęło już wiele lat. Wyrosło nowe pokolenie, które pojęcie walki klasowej i okropności wojny zna jedynie z podręczników szkolnych oraz z opowiadań starszej generacji. Dla tego pokolenia i dla pokoleń przyszłych należy zachować świadectwa i symbole rewolucyjnej przeszłości, a także dbać o to, by

powstały nowe dzieła, wzbogacające codzienny zasób myśli o socjalizmie i pokoju.

dr Otylia Svobodová

Literatura

1. Husa V., *Dějiny Československa*, Praha 1961.
2. *Koncepce státní památkové péče v ČSR*, Praha 1973.
3. Novotný V., *Karel Pokorný*, Praha 1956.
4. Novotný V., *Socialistická památková péče*, Praha 1970.
5. Svobodová O., *Péče o památky děnického hnutí, Památková péče 1945—1970*, Praca 1973.
6. Svobodová O., *Památky odboje a osvobozených bojů*, „Památková péče”, 1975.
7. Švidkovskij O., *Syntéza umění*, Praha 1975.

THE HERITAGE OF REVOLUTIONARY TRADITION

The author presents the monuments dating from the period of revolutionary struggles and the workers' movement.

In 1948 these monuments were divided into four groups: 1. monuments connected with the Hussite revolutionary movement, 2. monuments connected with the peasants' rebellion, 3. monuments connected with workers' movements and activities of the Communist Party of Czechoslovakia, 4. monuments connected with antifascist resistance. The first group includes Tábor, the town-reservation, the place of birth of Jan Žižka at the Tročno Castle, monuments to the heroes of the Hussite movement etc. From the period of the peasants' rebellion there have

been preserved, among others, battle-fields, monuments to famous rebels and places in commemoration of their deeds. The third group includes the houses in which first workers' meetings took place or the houses in which the Workers' Party members edited their booklets as well as the houses in which active party members lived and worked. It also includes commemorating plates, monuments in commemoration of famous strikes, places of execution etc. Monuments of similar kind belong to the fourth group as well. Besides, the fourth group includes concentration camps, tombs of those killed in action, exhibitions connected with military operations conducted by the Red Army etc.